

Radboud Universiteit Nijmegen
Faculteit der Letteren
Bacheloropleiding Geschiedenis

Bachelorscriptie
Tom Peters
s4139038

Studiejaar 2014-2015
15-06-2015

‘De SED langs de lijn’

Sport, politiek en de pers in de DDR

Figuur 1: Het DDR-elftal voorafgaand aan de legendarische voetbalwedstrijd tegen de BRD (22 juni 1974)

INHOUDSOPGAVE

- Inleiding	3
- Status Quaestionis	5
- Hoofdstuk 1: Olympische Spelen 1968	8
○ 1.1: Olympische Spelen en Politiek	8
○ 1.2: Bronnenanalyse	9
○ 1.3: Conclusies	11
- Hoofdstuk 2: Wereldkampioenschap Voetbal 1974	13
○ 2.1: Voetbal en Politiek	13
○ 2.2: Bronnenanalyse	13
○ 2.3: Conclusies	16
- Conclusie	17
- Bronvermelding	19

INLEIDING

Hamburg, 22 juni 1974: voor het eerst zouden de twee Duitse staten de degens kruisen op een voetbalveld. In een afgeladen 'Volksparkstadion' stonden de twee Duitse broedervolkeren voor de lijnrecht tegenover elkaar in het enige, en daardoor legendarische, voetbal-onderonsje. Door een doelpunt van de Oost-Duitser Sparwasser ging het elftal van de DDR er met de winst vandoor. Deze overwinning, die er mede voor zorgde dat de DDR de eerste groepsfase als winnaar afsloot, wist van de DDR het enige elftal te maken waartegen de BRD wel heeft gespeeld, maar waar het nooit van heeft weten te winnen. Dit maakte deze wedstrijd en dit voetbalkampioenschap tot een unieke gebeurtenis in de veertig jaar van innerduitse deling, spanningen en wantrouwen. Het was slechts een van de spaarzame momenten waaruit naar voren kwam dat de DDR feitelijk gezien sterker en beter was dan de BRD. Het ligt dan ook voor de hand om te denken dat dit sportieve succes in de totalitaire DDR werd ingezet voor propagandadoeleinden, om de eigen staat te verheerlijken en de aantrekkelijkheid van de BRD daarmee af te zwakken. Maar was dit ook daadwerkelijkheid het geval? Paste het DDR-regime zaken als sport, culturele aangelegenheden en ander entertainment, mits bruikbaar, in het propaganda-apparaat in? Of focuste de propaganda die onder het volk van de DDR werd verspreid zich louter op het 'grote verhaal' van politieke en sociaaleconomische superioriteit die de communistische DDR bezat ten opzichte van haar kapitalistische buur?

In de DDR waren er drie kranten, die naast het verspreiden van nieuws aan hun lezers ook een propagerende rol hadden: *Neues Deutschland*, *Berliner Zeitung* en *Neue Zeit*.¹ Hoewel elke krant verscheen in een zeer totalitair georganiseerde samenleving, verschilde de inhoud van deze kranten toch danig van elkaar. *Neues Deutschland* werd als landelijke krant uitgegeven en werd direct door de Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED) uitgegeven. Dit ging gepaard met een ferme controle op de inhoud die in deze krant verscheen.² De *Berliner Zeitung* was een regionaal georiënteerde krant die door een aparte uitgeverij (Berliner Verlag) werd uitgegeven en daardoor een meer onafhankelijke positie kon innemen. Dit resulteerde in een iets opener, vrijer en kritischer geluid in de *Berliner Zeitung*, alhoewel de krant qua politieke visie nog altijd dicht bij de SED stond.³ De derde en laatste krant die verscheen, *Neue Zeit*, was de partijkrant van de blokpartij Christlich Demokratische Union Deutschlands (CDUD), die zich richtte op de personen die niet door de SED (en dus door *Neues Deutschland*) werden bereikt. Hierdoor had de krant ten opzichte van de andere twee de minst sterke band met de communistische SED.⁴ Toch moet niet worden gedacht dat deze krant dan kan worden gezien als een soort oppositiekraant, aangezien de CDUD de SED in haar beleid ondersteunde.⁵ Het krantenlandschap in de DDR was dus, ondanks dat er wel degelijk sprake was van druk en controle van bovenaf, nog redelijk divers.

---

¹ Staatsbibliothek zu Berlin, 'DDR Presse' (versie 14-11-2014) <http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/ddr-presse/?no_cache=1> [geraadpleegd op 15-4-2015].

² Staatsbibliothek zu Berlin, 'Informationen zum „Neuen Deutschland“' (versie 23-02-2012) <<http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/ddr-presse/neues-deutschland/>> [geraadpleegd op 15-4-2015].

³ Staatsbibliothek zu Berlin, 'Informationen zur „Berliner Zeitung“' (versie 23-02-2012) <<http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/ddr-presse/berliner-zeitung/>> [geraadpleegd op 15-4-2015].

⁴ Staatsbibliothek zu Berlin, 'Informationen zur „Neuen Zeit“' (versie 23-02-2012) <<http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/ddr-presse/neue-zeit/>> [geraadpleegd op 15-4-2015].

⁵ M. Ehm, *Die Kleine Herde: Die Katholische Kirche in Der SBZ und Im Sozialistischen Staat DDR* (Münster, 2007), 31.

In dit onderzoek zal aan de hand van de Olympische Spelen van 1968 en het al eerder genoemde Wereldkampioenschap Voetbal 1974 worden onderzocht in hoeverre sport als propagandamiddel werd ingezet in de DDR. Er is gekozen voor deze twee momenten, omdat rond het jaar 1970 een kentering te zien is in de innerduitse betrekkingen: de zogenoemde 'Ostpolitik' treed in werking.⁶ Deze maatregel, die zorgde voor meer toenadering tussen de BRD en de DDR, heeft het gebruik van propaganda mogelijk beïnvloed. Door op deze manier dit onderzoek te verrichten, is er in ieder geval sprake van een veranderende politieke achtergrond, die van invloed kan zijn op het gebruik van sportprestaties door het regime. Om het gebruik van propaganda te achterhalen en tevens bovenstaande ontwikkeling mogelijk te schetsen, zullen edities van de drie kranten uitvoerig worden geanalyseerd, om te concluderen of en zo ja in welke krant(en), sportief succes als propaganda werd gebruikt. Het is de bedoeling om op basis van die casestudy een idee te krijgen over wat voor soorten propaganda door het SED-regime werd ingezet en op welke manier deze vorm kreeg in het alledaagse leven van de DDR-burger, tegen een achtergrond van politieke spanningen en veranderingen.

---

⁶ F. Boterman, *Moderne geschiedenis van Duitsland 1800-heden* (Amsterdam, 2005), 448.

STATUS QUAESTIONIS

Na de val van de Berlijnse Muur en de Duitse hereniging is het onderzoek naar de Deutsche Demokratische Republik vrij snel op gang gekomen en heeft het zich rap ontwikkeld. In de eerste jaren probeerde men een weg te zoeken om het totalitaire DDR-verleden achter zich te laten en om deze geschiedenis een plek te geven, opdat het nieuwe Duitsland een frisse en voortvarende start kon maken. Dit is een logische start van de zogenoemde 'DDR-Forschung', omdat het kapitalistische Westen (en dus de BRD) de Koude Oorlog gewonnen had. Oost-Duitsland en haar verleden moesten een plek krijgen in een door het Westen bepaald kader, dat gedomineerd werd door individualisering en Europeanisering.⁷ Dit had tot gevolg dat de geschiedenis van de communistische DDR werd afgeschilderd als totalitair, ondemocratisch en dus als abnormaal.⁸ Het grote, politieke, verhaal had in de DDR al de kern gevormd van de historiografie en zou de eerste tijd na de hereniging de geschiedschrijving blijven domineren.⁹ Wetenschappelijke literatuur die in de Oost-Duitse staat was gepubliceerd werd afgeschilderd als pure propaganda voor het communisme en het SED-regime en werd vanwege deze reden waardeloos gevonden.¹⁰ Naast gevestigde West-Duitse historici als Hans-Ulrich Wehler en Heinrich August Winkler, deelden ook kritische Oost-Duitse historici deze mening.¹¹ De focus in het werk *'Hure oder Muse? Klio in der DDR'* van drie historici van het Oost-Duitse *Unabhängiger Historiker Verband*, lag op het feit dat geen enkele officiële historicus in de DDR gepoogd heeft de wetenschappelijke ruimte waarin zij acteerden te vergroten, om zo zelfbeschikking te behouden en een eigen kijk op de wereld te verspreiden.¹²

Deze wetenschappelijke visie was veel te simplistisch van aard en leidde dan ook al gauw tot een tegengeluid van wetenschappers en auteurs die de DDR helemaal niet zo zwart-wit wisten af te schilderen. Halverwege de jaren 1990 verschuift de focus binnen het DDR-onderzoek, omdat de oudere generatie DDR-historici zich niet herkenden in de kritische werken van jongere en West-Duitse wetenschappers. Zo gingen Klaus Schroeder en Jochen Staadt, twee historici die samen leiding geven aan het 'Forschungsverbund SED-Staat', in hun werk *'Der Diskrete Charme des Status Quo'* in op de kloof die er bestond tussen het politieke establishment van de DDR en het merendeel van de Oost-Duitse bevolking.¹³ Daarnaast vonden zij dat een vergelijking tussen de BRD en de DDR altijd mank zou gaan, wanneer je een van de twee staten als norm zou nemen.¹⁴ Deze visie sloot beter aan bij het beeld dat veel Oost-Duitsers zelf hadden van het leven in hun voormalige staat. Langzaam maar zeker werd de manier van DDR-onderzoek zelf onderwerp. Zo erkennen Klessmann en Sabrow een aantal problemen binnen het DDR-onderzoek, die

---

⁷ G. Verbeek, 'Was ist des Deutschen Vaterland?' in: P. Dassen, B. Verheijen, en F. Wielenga (red.), *Natie, staat en democratie in Duitsland (1945-1989). Gedeeld verleden. Duitsland sinds 1945* (Amsterdam, 1999), 125-145, alhier 142-144.

⁸ M. Fulbrook, 'The concept of 'normalisation' and the GDR in comparative perspective', in: M. Fulbrook (red.), *Power and society in the GDR 1961-1979. The 'normalisation of rule'?* (New York, 2009), 1-30, alhier 2-3.

⁹ B. de Graaf, "'Goodbye Lenin": Onderdrukt en verliefd in Oost-Duitsland. Een beschrijving van het DDR-onderzoek', *Tijdschrift voor de Geschiedenis* 117 (2003) 4, 522-552, alhier 533.

¹⁰ De Graaf, "'Goodbye Lenin'", 533.

¹¹ K. Jarausch, M. Middell en M. Sabrow, 'Störfall DDR-Geschichtswissenschaft. Problemfelder einer kritischen Historisierung', *Historische Zeitschrift* 27 (1998), 1-50, alhier 26-27.

¹² R. Eckert, I. Kowalczyk en I. Stark (red.), *Hure oder Muse? Klio in der DDR. Dokumente und Materialien des Unabhängigen Historikerverbandes* (Berlin, 1994).

¹³ K. Schroeder en J. Staadt, 'Der diskrete Charme des Status quo: DDR-Forschung in der Ära der Entspannungspolitik', *Leviathan* 21, 1 (1993), 24-63, alhier 39-40.

¹⁴ Schroeder en Staadt, 'Der diskrete Charme', 39-40.

zorgden voor de problematische situatie van twee botsende denkbeelden, waardoor het afsluiten van het DDR-verleden onmogelijk werd gemaakt.¹⁵

In de loop van de jaren negentig ontstond er een trend van verdieping en verbreding van het onderzoeksveld. Zo verschenen er steeds meer werken die focusten op de samenleving en de cultuur van de DDR, om op die manier het dictatoriale regime in perspectief te stellen. De Britse historica Mary Fulbrook, gespecialiseerd in Duitse geschiedenis, ging in verschillende artikelen in op sociale aspecten van de Oost-Duitse staat. Zo focust ze op de discrepantie tussen het volk en het regime in de DDR.¹⁶ Dit maakt ze, naast het artikel over het gebruik van mythen in de DDR, nog aannemelijker door aan te tonen dat er wel degelijk sprake was van protest en oppositie in de voormalige Oost-Duitse staat.¹⁷ Fulbrook combineert politieke geschiedenis met sociale geschiedenis en betreft de maatschappij en de publieke opinie met het veranderen van de internationale structuren.¹⁸ Ook de Duitse historicus Konrad Jarausch, die tevens voorzitter van het Zentrum für Zeithistorische Forschung te Potsdam is, plaatst de totalitaire DDR in perspectief: hij benadert de staat niet als een 'Unrechtsstaat' maar als een 'welfare dictatorship': hoewel er wel degelijk een totalitair regime was, kun je wel stellen dat het volk te maken had met bepaalde welvaarts garanties.¹⁹ Ook komen er studies naar de ontwikkeling die de staat doormaakte en die dus een meer uitgebreide chronologische geschiedenis presenteren van de DDR. Ulrich Mähler schetst in *'Geschichte der DDR 1949-1990'* bijvoorbeeld een ontwikkeling van de repressieve jaren vijftig tot de meer open en vrijere jaren zeventig onder Honecker.²⁰

Het is in deze periode dat er dus er een primaat komt te liggen op de sociale geschiedenis van de DDR. Toch is het louter focussen op de sociale aspecten van de DDR ook geen oplossing voor het onderzoeksprobleem, omdat dit te weinig aandacht zou geven aan het politiek totalitaire karakter van de staat. Door het politieke en sociale aspect aan elkaar te rijgen, ging men proberen om tot een nieuw DDR-totaalbeeld te komen. Zo schrijft Saskia Handro haar boek *'Alltagsgeschichte: Alltag, Arbeit, Politik und Kultur in SBZ und DDR'*: een bundeling van alle aspecten van het DDR-verleden, om op die manier een breed totaalbeeld te schetsen.²¹ Gaubert beweert in zijn 'Der DDR-Alltag im Kontext der Diktatur' dat de link tussen het dictatoriale regime en het 'gewone leven' in de DDR helemaal niet sterk was.²² Er kan gesteld worden dat de DDR helemaal geen staat was waarin consensus bestond over de te voeren politiek, maar waar het regime dus ook niet alles tot in de puntjes controleerde. Vanuit dit idee, door het aan elkaar rijgen van de verschillende onderzoeksaspecten, komt ook dit onderzoek tot stand. Er wordt een combinatie gezocht tussen het politiek repressieve karakter van de DDR en in hoeverre dit terugkomt op het gebied van volkscultuur.

Wanneer volkscultuur wordt behandeld in wetenschappelijk onderzoek, wordt er vaak gekeken naar zaken als muziek, mode, kunst en hoe deze aspecten van cultuur

¹⁵ C. Klessmann en M. Sabrow, 'Contemporary history in Germany after 1989', *Contemporary European History* 6, 2 (1997) 219-243.

¹⁶ M. Fulbrook, 'Myth-making and national identity: the case of the G.D.R.', in: G. Shopflin, en G. Hosking (red.), *Myth-making and national identity. Myths and nationhood* (New York, 1997) 72-87.

¹⁷ M. Fulbrook, 'Popular discontent and political activism in the GDR', *Contemporary European History* 2 (1993) 3, 265-282.

¹⁸ Fulbrook, *Anatomy of a dictatorship*, 279.

¹⁹ K. Jarausch, 'Care and coercion: the GDR as a welfare dictatorship', in: K. Jarausch (red.) *Dictatorship as experience: towards a socio-cultural history of the GDR* (New York, 1999) 47-72.

²⁰ U. Mähler, *Geschichte der DDR 1949-1990* (Erfurt, 1997).

²¹ S. Handro, *Alltagsgeschichte: Alltag, Arbeit, Politik und Kultur in SBZ und DDR* (Schwalbag am Taunus, 2004).

²² C. Gaubert, 'Der DDR-Alltag im Kontext der Diktatur', *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 59 (2011), 12, 1008-1024.

terugkwamen in het leven van de gewone mens. Sport vormt, zoals we later zullen zien, onterecht een ondergeschoven kindje in het onderzoek naar volkscultuur.²³ De historicus Mike Dennis en de in 'de politiek van sport' gespecialiseerde politicoloog Jonathan Grix schrijven in hun *Sport under Communism* dat je sport namelijk kunt zien als een culturele institutie in een maatschappij, die een belangrijke rol speelt in de levens van individuen. Aan de hand van sportieve 'feel good'-momenten worden collectieve identiteiten binnen maatschappijen gevormd.²⁴ In het verlengde hiervan kun je het zien als een element dat helpt bij 'nation-building', omdat het enerzijds gemakkelijk begrepen kan worden, vaak goedkoop is maar vooral omdat het dwars door sociale verschillen heen snijdt. Ongeacht opleiding, inkomen, etnische achtergrond, religie, taal: sport kan door iedereen begrepen worden.²⁵ Dennis en Grix komen mede daardoor tot twee politieke dimensies die bij sport horen: sport wordt door moderne staten ingezet om enerzijds sociale cohesie te bewerkstelligen (interne dimensie) en anderzijds in de internationale politiek prestige te vergaren en op die manier de invloed ten opzichte van andere staten te vergroten (externe dimensie).²⁶ Juist in een binnen de internationale betrekkingen zeer spannende periode, zoals de Koude Oorlog, leent sport zich ideaal als een legitiem middel om ideologie en nationale doelen duidelijk te maken, uit te dragen en na te streven.²⁷

Sport zou voor de DDR, een staat met legitimatieprobleem, als een uitstekend bindmiddel kunnen werken om enerzijds een hecht volk en een staat te creëren maar om anderzijds ook binnen de internationale politiek (en dan voornamelijk ten opzichte van de BRD) prestige te vergaren. In dit onderzoek zal dan ook worden gekeken of en zo ja, op welke manier, sport in de DDR-kranten (*Neues Deutschland*, *Berliner Zeitung* en *Neue Zeit*) werd ingezet als propagandamiddel tegen een achtergrond van politieke verandering. Om dit laatste aspect in dit onderzoek te incorporeren, zullen krantenartikelen van tijdens de Olympische Spelen 1968 enerzijds en het Wereldkampioenschap Voetbal 1974 anderzijds worden bekeken. Zo kan mogelijk de invloed van de invoering van de 'Ostpolitik', als politieke verandering, worden geschetst. Zodoende bevindt het onderzoek zich precies op de grens tussen het politieke en het maatschappelijke aspect van de DDR en sluit daardoor goed aan bij de rest van het huidige DDR-onderzoek. Het kan namelijk bijdragen aan de vraag in hoeverre het politiek repressieve karakter van de totalitaire DDR terug kon worden gevonden in het sociale leven van de burgers. Zo wordt gepoogd om een bijdrage te leveren aan een natuurgetrouwe, eerlijke en waardevolle geschiedschrijving rond de Deutsche Demokratische Republik.

---

²³ M. Dennis en J. Grix, *Sport under Communism: behind the East German 'miracle'* (Basingstoke, 2012) 15.

²⁴ Dennis en Grix, *Sport under Communism*, 16.

²⁵ J. Riordan, 'The impact of communism on sport', *Historical Social Research* 32 (2007) 110-115.

²⁶ Dennis en Grix, *Sport under Communism*, 17.

²⁷ R. Hughes en R. Owen, 'The continuation of politics by other means: Britain, the two Germanys and the Olympic Games' in: *Contemporary European History* 18, (2009), 4, 443-474, 444.

HOOFDSTUK 1: OLYMPISCHE SPELEN 1968

1.1 OLYMPISCHE SPELEN EN POLITIEK

In dit hoofdstuk zal blijken dat de band die tussen sport en politiek bestaat, ook binnen de Olympische Spelen aanwezig is. Sport leent zich uitstekend om zowel op een intern- als extern-politieke manier ingezet te worden, zoals Mike Dennis en Jonathan Grix stellen.²⁸ Ook op het grootste internationale sportpodium dat bestaat, de Olympische Spelen, zien we deze dimensies. Vooral de laatstgenoemde, de extern-politieke dimensie, zien we goed terug binnen dit multidisciplinaire sporttoernooi, waarbij nationale prestige en internationale politiek meer verweven zijn met de sport dan we aanvankelijk zouden denken.²⁹ Het IOC, dat verantwoordelijk is voor de organisatie van de Olympische Spelen, bezit een machtige positie omdat zij zeggenschap heeft over het in- en uitsluiten van sporten, deelnemende landen en de toewijzing van organiserende steden.³⁰ Hoewel dit niet direct getuigt van harde, politieke macht, heeft deze besluitvorming wel degelijk invloed op de wereldpolitiek, hetgeen blijkt als we kijken naar het handelen van het IOC tijdens de Koude Oorlog.

De periode van de Koude Oorlog leent zich natuurlijk uitstekend om sport als politiek middel onder de loep te nemen, juist omdat dit een periode is van harde tegenstellingen, hoog oplopende spanningen en de continue dreiging van de uitbraak van een allesvernietigende oorlog. Naast politieke gevolgen, had dit ook gevolgen voor het IOC, als organisator van de Olympische Spelen. Deze gevolgen worden goed duidelijk wanneer we kijken naar de besluitvorming van het IOC omtrent de Duitse scheiding. Hoewel de DDR vanaf 1951 meerdere verzoeken heeft gedaan om als apart land erkend te worden en dus ook als apart land deel te nemen aan de Olympische Spelen, bleef het IOC terughoudend.³¹ Het beslissingsorgaan hield een bepaalde westerse kijk op de Duitse scheiding: het ging uit van een hereniging, op de lange termijn. Hoewel er wel twee Duitse Olympische comités waren, mocht er van het IOC maar één Duits team deelnemen: de twee landen zouden dus een gezamenlijk (gemengd) team moeten creëren.³² De DDR (en de Sovjet Unie) accepteerde deze instelling niet en besloot om gedurende de Olympische Spelen van 1952 te Helsinki geen sporters te laten deelnemen. Toch wogen de kansen die zo'n internationaal toernooi bood aan een (fragiele) staat uiteindelijk mogelijk zwaarder dan deze principiële bezwaren, want in de drie volgende Olympische Spelen stond er wel een gemengd Duits team, met een speciale vlag en een speciaal volkslied.³³ Hoewel het IOC zich wellicht niet wilde mengen in politieke beslissingen, werden zij domweg gedwongen om besluiten te nemen die ook op het gebied van internationale betrekkingen invloed zouden hebben.

Naast de (symbolische) politieke macht van het IOC als organisator, bieden de Olympische Spelen zelf ook vaak een aanleiding tot politieke statements en internationaal overleg, zowel op een vredige als op een gewelddadige manier. Gedurende de Olympische Spelen van 1968 sloot het IOC op verzoek van het Nationale Olympische Komitee (NOK) van de DDR een resolutie die wereldwijde aandacht vroeg voor de Olympische

---

²⁸ Dennis en Grix, *Sport under Communism*, 17.

²⁹ W. Irwin Jr., *The politics of international sport - Games of power* (New York, 1988) 15-20.

³⁰ Irwin Jr., *The politics of international sport* 25-26.

³¹ Ibidem, 38.

³² Ibidem, 38.

³³ Ibidem, 38.

basiswaarden van vrede en broederschap.³⁴ Hiermee trachtten zij een wereldwijde wapenstilstand gedurende de Olympische Spelen te bewerkstelligen. Vier jaar later werd er ook een duidelijke politieke boodschap nagestreefd, toen er in München bij een aanslag van Palestijnse terroristen elf Israëliërs en een politieman de dood vonden.³⁵ Zo blijkt dat de Olympische Spelen, waarschijnlijk vanwege het enorme, wereldwijde, bereik, een aantrekkelijk podium zijn voor politieke acties en onderhandelingen. Dit versterkt de politieke dimensie die het toernooi bezit.

Nadat de DDR lang gelobbyd had voor een eigen team, trad het land tijdens de Spelen van Mexico 1968 voor het eerst met een eigen team aan, waardoor de DDR zes Olympische Zomerspelen heeft meegemaakt.³⁶ Ondanks dit lage aantal deelnames, neemt het land een verbazingwekkend hoge positie in op de ranglijst van landen die mee hebben gedaan aan Olympische Zomerspelen, op basis van het behaalde aantal medailles: de DDR staat negende, ver boven landen als Nederland, Rusland en de BRD.³⁷ Deze sterke klassering is in de afgelopen jaren afgezwakt door berichten in de media over het stelselmatig gebruik van doping door DDR-atleten, maar zowel de hoge klassering als het dopinggebruik bieden een bewijs voor het enorme belang dat het SED-regime toekende aan het behalen van internationale sportsuccessen. Dit bevestigt de relatie die er tussen sport en politiek bestond.

1.2 BRONNENANALYSE

'XIX. Olympische Spiele feierlich eröffnet' kopte de Oost-Duitse krant *Neues Deutschland* op zondag 13 oktober, een dag na de openingsceremonie van Mexico 68.³⁸ Niets dan lof over de openingsceremonie, de organisatie en, natuurlijk, de eigen sporters, dat blijkt uit de artikelen die in het sportkatern verschenen.³⁹ Ook de andere kranten, *Neue Zeit* en *Berliner Zeitung* schrijven uitgebreid over de opening van het sporttoernooi. Hierbij legt *Neue Zeit* iets meer de focus op het feit dat de DDR zich nu voor het eerst als zelfstandig land kan gaan meten met alle andere deelnemers.⁴⁰ De *Berliner Zeitung* verheerlijkt op zijn beurt de kostuums en de entree van de DDR-equipe.⁴¹ Toch kan niet worden gezegd dat de kranten louter focussen op de DDR en haar team sporters, de meeste aandacht gaat nog altijd uit naar de grootsheid van het evenement, de mooie openingsceremonie en de Mexicaanse organisatie.

Deze brede oriëntatie met een lichte voorkeur naar de DDR-prestaties, zal gedurende het grootste gedeelte van het toernooi in alle drie de kranten blijven bestaan. Een goed voorbeeld van deze redelijk gebalanceerde berichtgeving, zijn de berichten rond de eerst gewonnen DDR-medaille ooit op de Olympische Spelen. Vooral in *Neue Zeit* gaat men erg in op het feit dat dit een unieke, historische, prestatie voor de DDR is: 'Im Diskuswerfen der Männer gab es für die selbständige Mannschaft der DDR die erste Medaille'.⁴² Hoewel dit zeker het vermelden waard is, is de superioriteit van de Amerikaanse winnaar Al Oerter (voor de vierde keer op rij won hij het Olympisch goud) toch nog net een tik unieker. Hier wordt

³⁴ 'Botschaft des IOC an die Völker', *Neue Zeit*, 13 oktober 1968, 1.

³⁵ 'Überfall auf den Olympischen Dorf', *Berliner Zeitung*, 5 september 1972, 1.

³⁶ Irwin Jr., *The politics of international sport* 38.

³⁷ NOC*NSF, *Medaillespiegel*, <http://www.nocnsf.nl/cms/showpage.aspx?id=10364>.

³⁸ 'XIX. Olympische Spiele feierlich eröffnet', *Neues Deutschland*, 13 oktober 1968, 1.

³⁹ 'Glanzvolle Eröffnung der XIX. Olympischen Sommerspiele', *Neues Deutschland*, 13 oktober 1968, 8.

⁴⁰ 'Olympische Sommerspiele eröffnet', *Neue Zeit*, 13 oktober 1968, 1.

⁴¹ 'Olympias Flamme lodert', *Berliner Zeitung*, 13 oktober 1968, 3.

⁴² 'Silber für Lothar Milde', *Neue Zeit*, 17 oktober 1968, 1.

dan ook terecht aandacht aan geschonken en de kranten staren zich dus niet blind op het succes dat DDR-sporters behalen.⁴³ Datzelfde komt ook naar voren bij de eerste gouden medaille, die gewonnen wordt door de 'Goldener Christoph Höhne'.⁴⁴ Met een terechte trots verkondigen de journalisten van *Neue Zeit* deze medaillewinst ('Goldener Tag für unsere Republik'), maar de prestatie wordt verder niet overdreven, aangedikt of uitvergroot; het blijft een sportieve overwinning zonder politieke connotatie.⁴⁵ Zo focust men in *Neues Deutschland* bijvoorbeeld op de oppermachtige conditie die Höhne in zijn mars had: 'Großartig, daß er es geschafft hat, und wie frisch er durchs Ziel kam!', hetgeen de sportieve oriëntatie van de journalisten bevestigt.

Echter, hoe langer de Olympische Spelen voortduren, des te beter presteert de DDR als sportland. In het weekend, precies op de helft van de Spelen, winnen de DDR-sporters maar liefst drie gouden, twee zilveren en een bronzen medailles bij het roeien en kogelstoten.⁴⁶ Deze prestaties zelf worden op dezelfde manier verkondigd als de eerder genoemde berichten; gebalanceerd (nog in hetzelfde artikel worden andere, buitenlandse, medaillewinnaars genoemd) en met een duidelijke focus op het sportieve aspect ('Ein schöner Erfolg für unsere erstmals selbständig startende Mannschaft!').⁴⁷ Toch sijpelt langzaam ook een bepaald politiek belang door in de sportverslaggeving. Dit belang is enerzijds te illustreren aan de vaststaande alinea's 'Glückwünsche' die na elke medaillewinst trouw in ieder krant verschijnen en anderzijds aan de waarde die werd gehecht aan de 'Länderwertung'.

Na de medaillewinst van Wolfgang Nordwig verscheen de volgende rubriek 'Glückwünsche' in de drie kranten: 'Zur Erringung der Bronzemedaille im Stabhochsprung bei den XIX. Olympischen Sommerspielen in Mexico-Stadt übermittelten der Vorsitzende des Staatsrates der DDR, Walter Ulbricht, und der Vorsitzende des Ministerrates der DDR, Willi Stoph, dem DDR-Sportler Wolfgang Nordwig telegraphisch herzliche Glückwünsche.'⁴⁸ Aangezien deze rubriek na elke medaillewinst in elke krant, op eenzelfde wijze geschreven, verscheen, kun je er van uitgaan dat deze in opdracht van het regime geplaatst werden. Naast het feit dat dit wijst op een zekere mate van persrepressie, toont het ook aan dat het DDR-regime nauw betrokken was bij de sportieve ontwikkelingen in Mexico. Daarnaast verschijnen er artikelen die de verrassend goede prestaties van de DDR in een 'politiek' kader proberen te plaatsen. In *Neues Deutschland* verschijnt er op 21 oktober een artikel dat gaat over een zogenaamde landenstrijd die door de Olympische Spelen is ontketend.⁴⁹ Klaus Ullrich, de Olympische Spelen-correspondent van deze krant, heeft het over een uitstekende positie van nieuwkomer DDR op de zogenaamde 'Länderwertung' (de DDR staat derde in de ranglijst van alle deelnemende landen): 'der 100. Punkt ist ein Wort des Kommentars wert, weil er dafür zeugt daß die Mannschaft sich bislang tapfer und nicht erfolglos geschlagen hat.'⁵⁰ Het lukt de DDR-sporters om de verrassing van het toernooi te blijven: ze behouden het gehele toernooi de derde plek in de 'Länderwertung'.⁵¹ 'DDR-Sport auf dem Weg zur

⁴³ 'Silber für Milde', *Berliner Zeitung*, 16 oktober 1968, 1.

⁴⁴ 'Erstes Gold für die DDR', *Neue Zeit*, 19 oktober 1968, 1.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ '2 mal Gold und einmal Silber für die DDR', *Berliner Zeitung*, 20 oktober 1968, 1.

'Olympiasieg und Weltrekord für Margitta Gummel: 19,61m', *Neues Deutschland*, 21 oktober 1968, 1.

'Goldenes Wochenende für unsere Mannschaft', *Neue Zeit*, 22 oktober 1968, 1.

⁴⁷ 'Goldenes Wochenende für unsere Mannschaft', *Neue Zeit*, 22 oktober 1968, 1.

⁴⁸ 'Glückwünsche Walter Ulbrichts', *Neues Deutschland*, 18 oktober 1968, 1.

⁴⁹ K. Ullrich, 'Der 100. Punkt', *Neues Deutschland*, 21 oktober 1968, 8.

⁵⁰ 'Länderwertung', *Neues Deutschland*, 21 oktober 1968, 8.

⁵¹ K. Ullrich, 'Erste Bilanz der XIX. Spiele', *Neues Deutschland*, 28 oktober 1968, 7.

Weltspitze', valt te lezen op de voorpagina van de *Berliner Zeitung*: de sportieve prestaties zijn een bewijs dat de DDR als staat overeind blijft in de internationale wereld.⁵²

De DDR-kranten kijken terug op een uitzonderlijk goede eerste Olympische Spelen en het zijn niet alleen journalisten die hun trots uiten. Na afloop verschijnt er in *Berliner Zeitung* een artikel, waarin Water Ulbricht, secretaris-generaal van de DDR, het sportsucces omschrijft als een voorbeeld van stijgende roem van de DDR: enerzijds is het succes een voorbeeld/aansporing voor DDR-jeugd (intern gevolg), anderzijds stijgt de roem van de DDR als sportstaat binnen internationale kaders (extern gevolg).⁵³ Dit doet toch erg denken aan de interne en externe politieke dimensie die binnen sport aanwezig zijn, zoals Mike Dennis en Jonathan Grix die omschreven.⁵⁴ Het bericht lijkt qua opbouw en toon bijzonder sterk op de al eerder genoemde rubrieken 'Glückwünsche', al doet Ulbricht hier meer dan louter feliciteren; hij beschouwt de Spelen hier na, uit zijn trots op het land en geeft tevens aan wat het land met deze prestatie kan/zou moeten doen. De DDR-politici hielden de ontwikkelingen in Mexico dus wel degelijk in de gaten en wisten via deze rubrieken een stempel op het sportnieuws in de Duitse kranten te drukken, om op die manier de sportprestaties op een politiek voordelige manier te gebruiken.

1.3 CONCLUSIES

Het sportnieuws dat gedurende de Olympische Spelen 1968 in de DDR-kranten verscheen, stemt dus in met de stellingen die Christian Gaubert inneemt: hoewel de DDR wel degelijk een dictatuur was en er inderdaad een zekere controle op bijvoorbeeld de pers werd uitgeoefend, wil dat niet zeggen dat daarom al het journalistieke werk om die reden als propaganda of onbruikbaar kan worden gezien.⁵⁵ De link tussen het politieke repressieve karakter en het sociale leven was niet zo sterk als dat aanvankelijk werd gedacht.⁵⁶ De rubriek 'Glückwünsche' en vooral het nabeschouwingsartikel van Ulbricht wijzen op een mate van persrepressie, maar tegelijkertijd moet er worden opgemerkt dat het grootste gedeelte van het sportnieuws een gebalanceerde, neutrale en natuurgetrouwe indruk maken, waarbij ook aandacht wordt geschonken aan de sportieve superioriteit van andere (westerse) landen. De focus in deze berichtgeving op de prestaties van de DDR-sporters is niet meer dan normaal te noemen, wanneer wij denken aan de verbroedering die grote sporttoernooien nu nog steeds met zich mee brengen. Wanneer het Nederlands voetbalelftal goed presteert wil dit wel eens uitlopen in een groots volksfeest; het uitbundige feest na de tweede plek(!) in 2010 is wellicht nog het meest bekend.

Door deze parallellen wordt het repressieve karakter van de DDR in perspectief gesteld en zodoende lijkt het er dus op dat het totalitaire karakter van het DDR-regime, gedurende de Olympische Spelen in 1968, een lossere vorm had aangenomen. Zoals Mähler al stelde, nam het regime in de DDR in de loop van de jaren '60 een steeds minder repressieve vorm aan, dat uitmondde in de relatief vrije jaren 1970.⁵⁷ De bevindingen in dit onderzoek ondersteunen deze stellingname en sluiten ook aan bij hetgeen Saskia Handro beweerde: in de totalitaire DDR, was het sociale leven niet per se doordrenkt van politieke

---

⁵² 'Platz Drei für die DDR', *Berliner Zeitung*, 28 oktober 1968, 1.

⁵³ 'Hoher einsatz zum Ruhme der Republik', *Berliner Zeitung*, 28 oktober 1968, 1.

⁵⁴ Dennis en Grix, *Sport under Communism*, 17.

⁵⁵ Gaubert, 'Der DDR-Alltag im Kontext der Diktatur', 1008-1024.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Mähler, *Geschichte der DDR 1949-1990*.

controle.⁵⁸ In de DDR werden de kranten en de sportprestaties van zowel individuele sporters als de gemeenschappelijke prestatie van het DDR-team op de Olympische Spelen 1968 wel degelijk gebruikt door het regime, maar slechts tot op zekere hoogte.

---

⁵⁸ Handro, *Alltagsgeschichte: Alltag, Arbeit, Politik und Kultur in SBZ und DDR*.

HOOFDSTUK 2: WK VOETBAL 1974

2.1 VOETBAL EN POLITIEK

Hierboven is al aangegeven wat voor belang staten kunnen hebben bij goede sportprestaties. Voetbal neemt, als populairste volkssport, hierbinnen een belangrijke positie in.⁵⁹ Vooral in de DDR werd voetbal als cruciaal middel gezien om interne rust te creëren en daarnaast vertrouwen in het regime te kweken. En dat was nodig, omdat de DDR voortdurend met een legitimiteitsprobleem zat en dus de behoefte had om te bewijzen dat het als staat op zichzelf bestond en ook op zichzelf behoorde te bestaan. Juist vanwege de grote populariteit probeerde het SED-regime aan de hand van deze volkssport een DDR-identiteit te ontwikkelen, waarbij de voetballers dienden als 'bouwers van het socialisme'.⁶⁰ Minister van Staatsveiligheid Mielke zag in 1968 in dat de politieke macht die voetbal bezat alleen maar werd versterkt wanneer het DDR-voetbal internationaal aanzien kreeg: het voetbal moest dus beter worden (georganiseerd) en er moesten internationale prijzen worden gepakt.⁶¹

Juist vanwege het internationaal aanzien dat kon worden verkregen door het voetbal, was een plaatsing voor een Europees- of Wereldkampioenschap voor de DDR van wezenlijk belang. Wat dat betreft is het podium dat op een Wereldkampioenschap geboden wordt van eenzelfde grootte als dat van de Olympische Spelen: de voetbalsport had als populaire volkssport een miljoenenpubliek in zowel binnen- als buitenland. Hoewel er wel degelijk successen werden behaald, bleek West-Duitsland (ook) op het gebied van voetbal uiteindelijk superieur.⁶² Dit maakt de fragiliteit van het gebruik van sport als politiek middel pijnlijk duidelijk: succesvol wanneer er prijzen worden gewonnen en het enthousiasme onder het volk groot is, maar een flop wanneer dit niet het geval is en/of wanneer de 'vijand' (in dit geval de BRD) sterker blijkt te zijn. Toch is het nog maar de vraag in hoeverre een verlies in de concurrentiestrijd met de BRD op het gebied van voetbal, als een politiek verlies werd beschouwd. Voor Mielke, als Minister van Staatsveiligheid, ging wellicht een mooi paradepaardje verloren, maar hoe de Oost-Duitse pers en het DDR-volk er mee om gingen, kan nog wel eens danig verschillen.

2.2 BRONNENANALYSE

Op vijf januari 1974 vond de loting plaats voor het Wereldkampioenschap Voetbal, dat die zomer zou worden georganiseerd in de BRD. Het zou een historische loting betekenen, aangezien het de eerste (en tevens laatste) voetbalconfrontatie tussen de BRD en de DDR zou doen voortkomen: 'Bei der X. Fußball-weltmeisterschaft spielt DDR mit der BRD, Chile und Australien in Gruppe 1.'⁶³ Het unieke aan deze loting wordt door de kranten echter niet zo uitgebreid geuit: vooral het zware programma ('DDR-Fußballer in schwerer WM-Gruppe') lijken de journalisten interessanter te vinden dan het symbolische aspect van de loting tegen het buurland.⁶⁴ Hoewel dit op het eerste gezicht wellicht vreemd lijkt, sluit het wel aan bij de bevindingen van het vorige hoofdstuk: de sportjournalisten behouden in hun berichtgeving

---

⁵⁹ Dennis en Grix, *Sport under Communism*, 130-131.

⁶⁰ Dennis en Grix, *Sport under Communism*, 131.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Dennis en Grix, *Sport under Communism*, 133.

⁶³ 'Erste Spannung wick: Gruppen stehen fest', *Neues Deutschland*, 6 januari 1974, 8.

⁶⁴ 'DDR-Fußballer in schwerer WM-Gruppe', *Berliner Zeitung*, 6 januari 1974, 1.

een focus op het sportieve aspect van het nieuws en laten de politieke achtergronden over het algemeen achterwege.

De instelling die de sportjournalisten hadden ten aanzien van de loting, zien we ook terug bij hun verslaggeving rond de wedstrijden tegen Australië (2-0 winst) en Chili (1-1). Er wordt vooral gefocust op de tactieken en het wedstrijdverloop, waarbij men de kracht van tegenstanders ook respecteert en eert. De *Berliner Zeitung* geeft na de zege op Australië bijvoorbeeld aan dat de DDR weliswaar met 2-0 won, maar dat het alles behalve een makkelijke wedstrijd was.⁶⁵ Ook in *Neues Deutschland* spreekt men vol lof over de tegenstander, die zich als een zeer strijdlustig team presenteerde en 'nicht nur den ersten Ansturm der DDR überstand, sondern dann auch selbst mit geschickten Spielzügen Angriffe inszenierte und die Nervösität in den Reihen der DDR-elf steigerte.'⁶⁶ Het teleurstellende gelijkspel tegen het Chileense elftal wordt op eenzelfde manier verkondigd: 'Gestürmt, gekämpft und doch nur 1:1 gespielt. Das ist bitter für unsere Fußball-Nationalmannschaft. [...] "Auf ein neues! Wir werden uns nicht unterkriegen lassen und alles geben, um dennoch unter die letzten acht Mannschaften zu kommen."⁶⁷ De focus ligt enerzijds op de wedstrijd zelf (de tactieken, het wedstrijdverloop en de keuzes van coach Buschner) en anderzijds op de volgende ronde in het toernooi, die de DDR door dit gelijkspel nog niet gehaald heeft. Ook in de andere kranten staat dit centraal, waarbij men vooral ingaat op het strijdlustige karakter dat het DDR-elftal toonde, ook al mondde dat niet uit in een verdiende driepunter: 'Gut gekämpft – Siegtor fiel nicht: 1:1.'⁶⁸ De blik is alweer direct gericht op de volgende wedstrijd, die niet verloren mag worden om door te geraken: 'Will unsere Mannschaft nun noch aus eigener Kraft die 2. Finalrunde erreichen, muß sie am Sonnabend gegen den MW-Favoriten BRD mindestens ein Unentschieden erzielen.'⁶⁹ Hierbij wordt nog altijd niet ingegaan op het (politieke) unieke aan de ontmoeting tussen de DDR en de BRD, maar focust men louter op het sportief spannende aspect.

De kranten van 22 juni blikken vooruit op de beslissingswedstrijd in de eerste ronde, die die avond gespeeld zou worden. In *Neues Deutschland* wordt verslag gedaan van de persconferentie die het DDR-team gaf, voorafgaand aan de historische wedstrijd. Hier wordt voornamelijk gesproken over de favorietenrol die de BRD wordt toegeschreven en of het DDR-team zichzelf niet kansloos waant: 'Unsure Jungen zeigen sich von den zum Teil überschwenglichen Prognosen auf einen klaren BRD-Sieg wenig beeindruckt.'⁷⁰ In de andere twee kranten klinkt het iets minder optimistisch. In *Berliner Zeitung* vraagt men zich af wat een mogelijke uitschakeling die avond zou betekenen voor het DDR-voetbal in het algemeen: 'Wir haben als WM-Neuling bei diesem Turnier schon viel gelernt. Das werden wir weiter ausbauen. Der begonnene Weg wird auch nach einem möglichen Ausscheiden fortgesetzt.'⁷¹ *Neue Zeit* hoopt vurig op een gelijkspel, dat plaatsing voor de volgende ronde zou betekenen, en klinkt daarmee niet erg hoopvol.⁷² Geen enkele krant gaat dieper in op de achtergronden rond deze wedstrijd, terwijl je dat tot een zekere hoogte zou kunnen verwachten. Wanneer deze wedstrijd werd gezien als een mogelijkheid voor de DDR om zich als staat te bewijzen, dan had je toch een andere toon in de berichtgeving voorafgaand

⁶⁵ 'DDR-Elf nahm erste Hürde gegen eine starke Abwehr', *Berliner Zeitung*, 15 juni 1974, 7.

⁶⁶ 'DDR gegen Australien: 2-0', *Neues Deutschland*, 15 juni 1974, 1.

⁶⁷ H. Sündorf, 'Gekämpft und gespielt: doch nur Remis: 1:1', *Neue Zeit*, 20 juni 1974, 5.

⁶⁸ 'Gut gekämpft – Siegtor fiel nicht: 1:1', *Neues Deutschland*, 19 juni 1974, 5.

⁶⁹ 'Großartige Leistung der DDR-Elf brachte nu ein 1:1', *Berliner Zeitung*, 19 juni 1974, 11.

⁷⁰ 'Freitagstraining in gewohnter Präzision', *Neues Deutschland*, 22 juni 1974, 5.

⁷¹ 'Mit Kreische gegen BRD?', *Berliner Zeitung*, 22 juni 1974, 5.

⁷² '...Es wäre das wertvollste Remis', *Neue Zeit*, 22 juni 1974, 5.

mogen verwachten. De manier waarop er naar deze wedstrijd wordt toegeleefd, maakt een politieke persrepressie dan ook minder waarschijnlijk: juist dan zou je verwachten dat de mogelijke zwaktes van het DDR-elftal en de veronderstelde superioriteit van de BRD niet zo breed zouden worden uitgemeten.

Op de wedstriiddag zelf, wordt wel duidelijk dat ook de politici van de DDR het belang van de wedstrijd inzien en meelevens met de sporters en voetbalfans. Ambassadeur van de DDR in de BRD, Michael Kohl, bezoekt in de middag voorafgaand aan de kraker het Oost-Duitse voetbalelftal.⁷³ Het artikel, dat op het eerste gezicht misschien iets weg zou kunnen hebben van de artikel 'Glückwünsche', gaat echter niet verder dan puur verslaggeven. Het lijkt niet bedoeld te zijn om sympathie voor het regime en haar politici te krijgen, maar eerder om de lezers alleen te informeren. Dat beeld wordt versterkt door het feit dat het bezoek alleen in *Neues Deutschland* verscheen en niet in de andere twee kranten. De wedstrijd, die zoals gezegd, in een verrassende 0-1 overwinning voor de DDR eindigde, wordt op eenzelfde manier verkondigd als de medaillewinnaars tijdens de Olympische Spelen en de eerder wedstrijden op het WK: het sportieve aspect staat centraal en de focus ligt meteen op de volgende ronde in het toernooi. *Neue Zeit* beschrijft 22 juni 1974 als volgt: 'Bestimmt ein unvergessenes Datum für den Fußballsport unseres Landes.'⁷⁴ Toch lijkt het feit dat de DDR als nieuweling op een WK direct groepswinnaar werd belangrijker dan de overwinning op buurland en favoriet BRD.⁷⁵ De kranten uiten hun trots maar zijn ingetogen, de blik is direct op de volgende ronde gericht: 'Was Optimisten nicht erwarten konnten, ist seit gestern abend Wahrheit: Die DDR-Fußballer ziehen als Sieger der WM-Vorrunden- gruppe I in die zweite Finalrunde ein. [...] Doch die Weltmeisterschaft ist damit noch nicht zu Ende. Im Gegenteil, sie geht jetzt erst richtig los.'⁷⁶ De prestaties worden niet verheerlijkt en daarbij is er ook geen bericht te vinden waarin politiek leider Honecker felicitaties geeft of zijn lof uitspreekt over de prestatie. Natuurlijk is er op dit moment nog geen prijs gewonnen, maar wanneer het regime het WK had willen gebruiken binnen hun propaganda, was dit dé uitgelezen mogelijkheid geweest.

In de twee ronde valt dan uiteindelijk toch het doek voor het DDR-elftal, na twee verliespartijen tegen Brazilië en Nederland. De Underdog, DDR, heeft het niet kunnen waarmaken: 'Alle Favoriten kamen unter die letzten vier'.⁷⁷ *Berliner Zeitung* vindt het jammer, maar is realistisch: de zege van Nederland was verdiend, Cruyff en co lieten het DDR-elftal machteloos.⁷⁸ *Neue Zeit* is iets kritischer ten opzichte van het elftal: 'In der Abwehr gut, im Angriff schwach.'⁷⁹ Hoewel de DDR dus de slag met de BRD won, is het de laatst genoemde die uiteindelijk de oorlog zou winnen: 'BRD-Elf wurde Weltmeister'.⁸⁰ Er wordt neutraal gesproken over de eindwinst van het West-Duitse elftal en men geeft het team de lof die het als wereldkampioen toekomt: 'Von zwei technisch hochklassigen Vertretungen erwies sich gestern die kämpferisch stärkere auch als die erfolgreichere', zo valt te lezen in *Berliner Zeitung*.⁸¹ In *Neue Zeit* roemt men de finale tussen de twee aanvallende voetbalteams als

⁷³ 'Botschafter Dr. Kohl besuchte DDR-Fußballer', *Neues Deutschland*, 23 juni 1974, 8.

⁷⁴ 'Als Gruppensieger in Finalrunde 2', *Neue Zeit*, 25 juni 1974, 6.

⁷⁵ 'DDR ist Gruppensieger nach dem 1:0 gegen BRD', *Neues Deutschland*, 23 juni 1974, 1.

'DDR-Elf bezwang BRD 1:0 und wurde damit Gruppensieger', *Berliner Zeitung*, 23 juni 1974, 1.

⁷⁶ 'Als Gruppensieger!', *Berliner Zeitung*, 23 juni 1974, 4.

⁷⁷ 'Alle Favoriten kamen unter die letzten vier', *Neues Deutschland*, 1 juli 1974, 8.

⁷⁸ 'Cruyff führte Holländer zum verdienten 2:0 Sieg', *Berliner Zeitung*, 1 juli 1974.

⁷⁹ 'In der Abwehr gut, im Angriff schwach', *Neue Zeit*, 2 juli 1974, 6.

⁸⁰ 'BRD-Elf wurde Weltmeister', *Neues Deutschland*, 8 juli 1974, 1.

⁸¹ 'Die Gastgeber der WM holten mit 2:1 den Titel', *Berliner Zeitung*, 8 juli 1974, 4.

een 'Triumph des Offensivfußballs'.⁸² De BRD heeft gewonnen en hoewel de DDR-journalisten dat wellicht anders hadden gezien, geven ze wel een neutrale en eerlijke verslaggeving.

2.3 CONCLUSIES

Na bestudering van de drie DDR-kranten ten tijde van het Wereldkampioenschap Voetbal 1974, kun je concluderen dat de sportjournalisten gedegen werk deden: zij brachten het sportnieuws op een neutrale, eerlijke en natuurgetrouwe manier. Natuurlijk was er sprake van een voorkeur voor het elftal van de DDR, maar dit ging niet ten koste van de neutraliteit van de berichten. De journalisten wisten op een gebalanceerde manier hun aandacht te verdelen waardoor de waarde van de artikelen op een hoog niveau bleef. Net als in het vorige hoofdstuk, blijkt dat niet elk journalistiek werk dat in de dictatuur DDR verscheen, vanwege die reden als propaganda kan worden gezien. Ook hier moet dus worden opgemerkt dat, zoals Christian Gaubert stelde, de link tussen de repressieve politiek in de DDR en het sociale (in dit geval journalistieke) leven helemaal niet zo vanzelfsprekend is.⁸³

Waar tijdens de Olympische Spelen nog sprake was van berichten die namens politici in kranten verschenen, zien we die tijdens het Wereldkampioenschap Voetbal 1974 helemaal niet terug. En dat juist op een toernooi waar het niet draaide om individuele sporters, maar om een team dat de DDR als geheel vertegenwoordigde. Natuurlijk heeft de DDR op de Olympische Spelen wel degelijk prijzen gewonnen, terwijl deze op het Wereldkampioenschap uit bleven. Maar wanneer de politici het voetbal hadden willen gebruiken om mee te pronken, dan was de winst tegen de BRD natuurlijk uitermate geschikt. Maar zelfs rond deze wedstrijd bleef de sportjournalistiek neutraal en gebalanceerd van aard. Het lijkt er dus inderdaad op dat het leven in de DDR in de loop van de jaren 1960 en 1970 steeds vrijer werd, zoals Ulrich Mählert ook al stelt.⁸⁴ De politieke controle op de (sport)pers lijkt, gedurende het Wereldkampioenschap Voetbal 1974, te zijn geminimaliseerd. Zoals Saskia Handro al schreef, het sociale leven in de Oost-Duitse staat kon, ondanks dat het in een dictatuur plaatsvond, toch rekenen op een zekere mate van vrijheid.⁸⁵

---

⁸² 'Finale: Triumph des Offensivfußballs', *Neue Zeit*, 9 juli 1974, 6.

⁸³ Gaubert, 'Der DDR-Alltag im Kontext der Diktatur', 1008-1024.

⁸⁴ Mählert, *Geschichte der DDR 1949-1990*.

⁸⁵ Handro, *Alltagsgeschichte: Alltag, Arbeit, Politik und Kultur in SBZ und DDR*.

CONCLUSIE

In de totalitaire DDR lijkt er een voortdurend spanningsveld te zijn geweest tussen repressie en vrijheid. Toch moet worden opgemerkt dat naarmate de jaren vorderde er een vrijer klimaat kwam. Dit inzicht, dat door Ulrich Mähler al werd gesteld, komt ook in dit onderzoek naar voren.⁸⁶ De jaren 1960 en 1970 zorgen voor een vrijer klimaat, waarin volk en pers meer eigen keuze kregen van het SED-regime. Vooral in de jaren rond 1970 zou er een omslag naar meer vrijheid zijn gemaakt, door enerzijds de West-Duitse 'Ostpolitik' en de machtsovername door Honecker anderzijds. Deze ontwikkeling wordt in dit onderzoek aannemelijk gemaakt door de krantenanalyses tijdens de Olympische Spelen 1968 en het Wereldkampioenschap Voetbal 1974.

Tijdens de Olympische Spelen is de sportverslaggeving gebalanceerd van aard. De focus ligt, zoals verwacht, op de DDR-sporters en hun prestaties, maar dat gaat niet ten koste van de aandacht voor andere sporters en hun prestaties. Zelfs over superieure westerse atleten wordt uitgebreid bericht. De verslaggeving kun je dus gebalanceerd en neutraal noemen en dat maakt een zeer sterke perscontrole van het regime onwaarschijnlijk. Toch vertroebelt dit beeld van een vrije pers, wanneer blijkt dat er wel degelijk berichten in de kranten verschenen die zeer waarschijnlijk in opdracht van het regime werden geschreven, zoals de rubrieken 'Glückwünsche' en de nabeschouwing door secretaris-generaal van de DDR Walter Ulbricht. Je kunt dus stellen dat de sportverslaggeving gedurende de Olympische Spelen 1968 nog steeds in een spanningsveld tussen vrijheid en repressie plaatsvond.

De artikelen die tijdens het Wereldkampioenschap Voetbal 1974 verschenen, lijken inderdaad in een vrijer persklimaat te zijn geschreven. Ook hier is de sportverslaggeving neutraal en gebalanceerd van aard, ook rond het duel met West-Duitsland. Daarnaast is er geen sprake van rubrieken of artikelen die duidelijk in opdracht van het regime zijn geschreven. Natuurlijk moet hierbij de kanttekening worden geplaatst dat er tijdens het WK geen prijzen zijn gepakt en op de Olympische Spelen wel (die de rubrieken 'Glückwünsche' verklaren), maar als het regime het WK in hun voordeel had willen gebruiken, dan hadden zij daar rond de overwinning op de BRD alle gelegenheid toe gehad. Doordat dit niet het geval is, kun je stellen dat de pers in DDR in 1974 in een vrijer klimaat kon opereren dan dat zij in 1968 kon doen.

Er lijkt in de DDR dus sprake van een ontwikkeling naar meer vrijheid, die zorgde voor een steeds vrijere pers. Dit sluit aan bij andere onderzoeken, zoals dat van Saskia Handro, waarin gesteld wordt dat het sociale leven in de totalitaire DDR lang niet zo doordrenkt van politieke controle hoeft te zijn als dat aanvankelijk werd beweerd in onderzoeken.⁸⁷ Zelfs in een totalitaire staat hoeft er geen sprake te zijn van politieke consensus en al helemaal niet van een maatschappij die volledig naar de poppen van het regime danst. Op dat gebied ondersteunt dit onderzoek ook de bevindingen van Mary Fulbrook: een totalitair regime hoeft bij lange na niet te rekenen op de onvoorwaardelijke steun van het volledige volk.⁸⁸ In de DDR blijkt er een voortdurend spanningsveld tussen

---

⁸⁶ Mähler, *Geschichte der DDR 1949-1990*.

⁸⁷ Handro, *Alltagsgeschichte: Alltag, Arbeit, Politik und Kultur in SBZ und DDR*.

⁸⁸ M. Fulbrook, 'Myth-making and national identity: the case of the G.D.R.', in: G. Shopflin, en G. Hosking (red.), *Myth-making and national identity. Myths and nationhood* (New York 1997) 72-87

repressie en vrijheid te zijn geweest, tussen het politieke en het sociale aspect in de maatschappij, zoals ook Gaubert stelde.⁸⁹

De DDR was dus, ondanks haar totalitaire karakter, een staat waarvan het sociale leven voortdurend aan verandering onderhevig was. Het is moeilijk om vast te stellen in hoeverre een specifieke politieke verandering, zoals de invoering van de 'Ostpolitik' in de BRD, invloed hadden op deze verandering. Toch lijkt het dat dit soort veranderingen, in samenwerking met intern-politieke veranderingen (Honecker nam de macht van Ulbricht over) hebben meegeholpen aan een staat waarin het sociale leven redelijk vrij kon bewegen onder een totalitair regime. De precieze invloed van dit soort politieke veranderingen kan wellicht in een volgend, meer diepgaand, onderzoek worden achterhaalt. Dit onderzoek heeft het beeld van de DDR als totalitaire staat in perspectief gesteld en heeft op deze manier bijgedragen aan een natuurgetrouwe, eerlijke en waardevolle geschiedschrijving van de DDR.

---

⁸⁹ Gaubert, 'Der DDR-Alltag im Kontext der Diktatur', 1008-1024.

BRONVERMELDING

Literatuur:

- Boterman, F., 'De DDR 1949-1989', in: Boterman, F., *Moderne geschiedenis van Duitsland 1800-heden* (Amsterdam 2005) 477-512.
- De Graaf, B., "'Goodbye Lenin": Onderdrukt en verliefd in Oost-Duitsland. Een beschrijving van het DDR-onderzoek', *Tijdschrift voor de Geschiedenis* 117 (2003) 4, 522-552.
- Eckert, R., Kowalczyk, I., en Stark, I. (red.), *Hure oder Muse? Klio in der DDR. Dokumente und Materialien des Unabhängigen Historikerverbandes* (Berlin 1994).
- Ehm, M., *Die Kleine Herde: Die Katholische Kirche in Der SBZ und Im Sozialistischen Staat DDR* (Münster 2007).
- Fulbrook, M., 'Normalisation' in the G.D.R. in retrospect: East German perspectives on their own lives', in: Fulbrook, M. (red.), *Power and society in the GDR 1961-1979. The 'normalisation of rule'?* (New York 2009) 278-320.
- Fulbrook, M., 'Popular discontent and political activism in the GDR', *Contemporary European History* 2 (1993) 3, 265-282.
- Fulbrook, M., *Anatomy of a dictatorship: inside the G.D.R. 1949-1989* (Oxford 1995).
- Fulbrook, M., 'Myth-making and national identity: the case of the G.D.R.', in: Shopflin, G. en Hosking, G. (red.), *Myth-making and national identity. Myths and nationhood* (New York 1997) 72-87.
- Gaubert, C., 'Der DDR-Alltag im Kontext der Diktatur', *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 59 (2011), 12, 1008-1024.
- Handro, S., *Alltagsgeschichte: Alltag, Arbeit, Politik und Kultur in SBZ und DDR* (Schwalbag am Taunus 2004).
- Jaraus, K., Middell, M. en Sabrow, M., 'Störfall DDR-Geschichtswissenschaft. Problemfelder einer kritischen Historisierung', *Historische Zeitschrift* 27 (1998) 1-50.
- Jaraus, K.H. en Duffy, E., *Dictatorship as experience: towards a socio-cultural history of the GDR* (New York 1999).
- Klessmann, C. en Sabrow, M., 'Contemporary history in Germany after 1989', *Contemporary European History* 6, 2 (1997) 219-243.
- Mählert, U., *Geschichte der DDR 1949-1990* (Erfurt 1997).
- Schroeder, K. en Stadt, J., 'Der diskrete Charme des Status quo: DDR-Forschung in der Ära der Entspannungspolitik', *Leviathan* 21, 1 (1993) 24-63.
- Verbeeck, G., 'Was ist des Deutschen Vaterland?' in: Dassen, P., Verheijen, B., en Wielenga, F. (red.), *Natie, staat en democratie in Duitsland (1945-1989). Gedeeld verleden. Duitsland sinds 1945* (Amsterdam 1999) 125-145.
- Dennis, M. en Grix, J., *Sport under Communism: behind the East German 'miracle'* (Basingstoke 2012).
- Riordan, J., 'The impact of communism on sport', *Historical Social Research* 32 (2007) 110-115.
- Hughes, R. en Owen, R., 'The continuation of politics by other means: Britain, the two Germanys and the Olympic Games' in: *Contemporary European History* 18, (2009), 4, 443-474.
- Irwin Jr., W., *The politics of international sport - Games of power* (New York 1988).

Internetbronnen:

- Staatsbibliothek zu Berlin, 'DDR Presse' (versie 14 november 2014) <http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/ddr-presse/?no_cache=1> [geraadpleegd op 15 april 2015].
- Staatsbibliothek zu Berlin, 'Informationen zum „Neuen Deutschland“' (versie 23 februari 2012) <<http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/ddr-presse/neues-deutschland/>> [geraadpleegd op 15 april 2015].
- Staatsbibliothek zu Berlin, 'Informationen zur „Berliner Zeitung“' (versie 23 februari 2012) <<http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/ddr-presse/berliner-zeitung/>> [geraadpleegd op 15 april 2015].
- Staatsbibliothek zu Berlin, 'Informationen zur „Neuen Zeit“' (versie 23 februari 2012) <<http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/ddr-presse/neue-zeit/>> [geraadpleegd op 15 april 2015].
- Nederlands Olympisch Comité*Nederlandse Sport Federatie, 'Medaillespiegel' (versie onbekend) <<http://www.nocnsf.nl/cms/showpage.aspx?id=10364>> [geraadpleegd op 05 mei 2015].

Figuur titelblad:

- Nagel, P., 'Fussball-Weltmeisterschaft 1974' (versie onbekend) <http://www.tv-nostalgie.de/seite_44.htm> [geraadpleegd op 13 juni 2015].

Krantenartikelen:⁹⁰

- '...Es wäre das wertvollste Remis', *Neue Zeit*, 22 juni 1974, 5.
- '2 mal Gold und einmal Silber für die DDR', *Berliner Zeitung*, 20 oktober 1968, 1
- 'Alle Favoriten kamen unter die letzten vier', *Neues Deutschland*, 1 juli 1974, 8.
- 'Als Gruppensieger in Finalrunde 2', *Neue Zeit*, 25 juni 1974, 6.
- 'Als Gruppensieger!', *Berliner Zeitung*, 23 juni 1974, 4.
- 'Botschaft des IOC an die Völker', *Neue Zeit*, 13 oktober 1968, 1.
- 'Botschafter Dr. Kohl besuchte DDR-Fußballer', *Neues Deutschland*, 23 juni 1974, 8.
- 'BRD-Elf wurde Weltmeister', *Neues Deutschland*, 8 juli 1974, 1.
- 'Cruyff führte Holländer zum verdienten 2:0 Sieg', *Berliner Zeitung*, 1 juli 1974.
- 'DDR gegen Australien: 2-0', *Neues Deutschland*, 15 juni 1974, 1.
- 'DDR ist Gruppensieger nach dem 1:0 gegen BRD', *Neues Deutschland*, 23 juni 1974, 1.
- 'DDR-Elf bezwang BRD 1:0 und wurde damit Gruppensieger', *Berliner Zeitung*, 23 juni 1974, 1.
- 'DDR-Elf nahm erste Hürde gegen eine starke Abwehr', *Berliner Zeitung*, 15 juni 1974, 7.
- 'DDR-Fußballer in schwerer WM-Gruppe', *Berliner Zeitung*, 6 januari 1974, 1.
- 'Die Gastgeber der WM holten mit 2:1 den Titel', *Berliner Zeitung*, 8 juli 1974, 4.
- 'Erste Spannung wich: Gruppen stehen fest', *Neues Deutschland*, 6 januari 1974, 8.
- 'Erstes Gold für die DDR', *Neue Zeit*, 19 oktober 1968, 1.
- 'Finale: Triumph des Offensivfußballs', *Neue Zeit*, 9 juli 1974, 6.
- 'Freitagstraining in gewohnter Präzision', *Neues Deutschland*, 22 juni 1974, 5.
- 'Glanzvolle Eröffnung der XIX. Olympischen Sommerspiele', *Neues Deutschland*, 13 oktober 1968, 8.
- 'Glückwünsche Walter Ulbrichts', *Neues Deutschland*, 18 oktober 1968, 1.

---

⁹⁰ Toegang tot deze krantenartikelen zijn verkregen via het ZEFYS (Zeitungsinformationssystem) van de Staatsbibliothek zu Berlin. Dit online krantenarchief is te bereiken via deze link: <http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/>.

- 'Goldenes Wochenende für unsere Mannschaft', *Neue Zeit*, 22 oktober 1968, 1.
- 'Großartige Leistung der DDR-Elf brachte nu ein 1:1', *Berliner Zeitung*, 19 juni 1974, 11.
- 'Gut gekämpft – Siegtor fiel nicht: 1:1.', *Neues Deutschland*, 19 juni 1974, 5.
- 'Hoher einsatz zum Ruhme der Republik', *Berliner Zeitung*, 28 oktober 1968, 1.
- 'In der Abwehr gut, im Angriff schwach', *Neue Zeit*, 2 juli 1974, 6.
- 'Länderwertung', *Neues Deutschland*, 21 oktober 1968, 8.
- 'Mit Kreische gegen BRD?', *Berliner Zeitung*, 22 juni 1974, 5.
- 'Olympias Flamme lodert', *Berliner Zeitung*, 13 oktober 1968, 3.
- 'Olympiasieg und Weltrekord für Margitta Gummel: 19,61m', *Neues Deutschland*, 21 oktober 1968, 1.
- 'Olympische Sommerspiele eröffnet', *Neue Zeit*, 13 oktober 1968, 1.
- 'Platz Drei für die DDR', *Berliner Zeitung*, 28 oktober 1968, 1.
- 'Silber für Lothar Milde', *Neue Zeit*, 17 oktober 1968, 1.
- 'Silber für Milde', *Berliner Zeitung*, 16 oktober 1968, 1.
- 'Überfall auf den Olympischen Dorf', *Berliner Zeitung*, 5 september 1972, 1.
- 'XIX. Olympische Spiele feierlich eröffnet', *Neues Deutschland*, 13 oktober 1968, 1.
- Sündorf, H., 'Gekämpft und gespielt: doch nur Remis: 1:1', *Neue Zeit*, 20 juni 1974, 5.
- Ullrich, K. 'Der 100. Punkt', *Neues Deutschland*, 21 oktober 1968, 8.
- Ullrich, K., 'Erste Bilanz der XIX. Spiele', *Neues Deutschland*, 28 oktober 1968, 7.